

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

4. Соціалізація дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі: методичні рекомендації щодо реалізації обласної науково-методичної проблеми (Теоретико-методологічні засади соціалізації дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі) / уклад. С. О. Моїсєєв, Л. М. Назаренко. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. – 50 с.

Тарабанова Я. В.*

СИТУАТИВНІ ЗАВДАННЯ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлено важливість використання ситуативних завдань з метою соціалізації учнів на уроках української мови.

Сучасна система освіти в Україні спрямована на розвиток і самореалізацію кожної особистості як громадянина, на формування покоління, яке здатне навчатися й самовдосконалюватися впродовж усього життя, реалізовувати свій потенціал, уміти швидко пристосовуватися до змін, які відбуваються в суспільстві, а також знаходити свій шлях у житті незалежно від обставин.

Ці зміни в освіті вимагають переосмислення ролі вчителя в навчально-виховному процесі, нового педагогічного мислення, психологічних змін у стилі викладання та взаємовідносинах між учнями та вчителем. Адже підростаючому поколінню не достатньо лише отримати певний багаж знань, йому необхідно досягнути складну науку самостійного навчання, пошуку інформації, уміння самоорганізовуватися, реалізувати власні досягнення та здібності, мати активну життєву позицію. Тому наразі найважливішою педагогічною проблемою стало впровадження в освітній процес засобів і методик, які допомагають виховати багатогранну, свідому, соціально адаптовану особистість.

Одним із засобів формування особистості, спроможної самореалізуватися в будь-якій життєвій ситуації, особистості, яка може зорієнтуватися і пристосуватися до суспільних змін, особистості, спроможної до самоосвіти протягом усього її життя, є процес соціалізації. Завдяки соціалізації людина залучається до суспільства, засвоюючи звичаї, традиції і норми певної соціальної спільноти.

Соціалізація – це розвиток людини протягом усього її життя у взаємодії з навколишнім середовищем, що передбачає засвоєння й відтворення соціальних норм і культурних цінностей, а також саморозвиток та самореалізацію особистості в тому суспільстві, до якого вона належить. Соціалізація охоплює всі етапи життєвого шляху людини. Але основи соціалізації закладаються саме в школі, і насамперед учителі визначають основні її напрямки. У процесі соціалізації учень знайомиться з особливостями суспільства, в якому він живе, нормами, правилами та законами, установленими в ньому; готується до злиття із цим

* © Тарабанова Я. В.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

супільством, до подальшого гармонійного співіснування з ним.

Особливий інтерес викликає процес соціалізації в навчанні, тому що школа покликана забезпечити розбудову такого освітнього простору, у якому особистість з раннього дитинства усвідомлювала б свою суспільну значущість і через систему ціннісних ставлень набувала досвіду взаємодії з соціумом [2]. Саме у світлі зазначених тенденцій проблема соціалізації в навчанні й вихованні набуває актуальності.

Це питання в сьогоднішній реформованій освіті не є новим, адже інтерес до проблеми соціалізації особистості виник давно. Дослідження в цій галузі проводили філософи, психологи, соціологи та педагоги. Про це свідчать праці вчених ХХ століття Л.Виготського, Е.Дюркгейма, А.Маслоу, Л.Буевої, Б.Афанасьєва, І.Кона, Л.Божовича, А.Макаренка, В.Сухомлинського, Л.Рубінштейна, у яких вони вказували на взаємозалежність між умовами соціального середовища та розвитком особистості та зазначали необхідність активного опосередкування особистісного розвитку.

Зміст навчально-виховного процесу визначає Закон України «Про освіту», що окреслює стратегічні завдання відродження й розбудови національної системи освіти. Метою формування освіченої, творчої особистості, становлення та збереження її фізичного й морального здоров'я є залучення її до загальнокультурних і духовних цінностей через успішну соціалізацію. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. робиться наголос на тому, що одним із пріоритетних напрямків державної освітньої політики має стати побудова ефективної системи національного виховання, розвитку й соціалізації дітей та молоді [1]. Це передбачає розроблення нових державних програм та ефективних механізмів взаємодії органів управління освітою, сім'ї, освітніх установ, дитячих і молодіжних громадських організацій у напрямі розвитку, виховання й соціалізації дітей та молоді.

Найбільш ефективно формування життєвої позиції, засвоєння соціальних ролей та соціалізація учнів, адаптація їх до соціальної дійсності у школі може реалізовуватися на уроках української мови. Програма з української мови чільне місце відводить формуванню в учнів загальнонавчальних умінь, необхідних для оволодіння мовою як засобом спілкування й пізнання. Це – вміння сприймати й розуміти усне та писемне мовлення, осмислювати тему та основну думку висловлювання, говорити й писати відповідно до ситуації мовлення. Соціокультурна змістова лінія є засобом опанування національних і загальнолюдських культурних і духовних цінностей, нормами, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному й морально-етичному розвитку особистості, органічному входженню її в соціум (соціокультурна компетенція) [4]. Особлива роль в соціалізації учнів на уроках української мови відводиться ситуативним вправам, тому що

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

вони дають змогу учням ознайомитися з реальною життєвою ситуацією, яка спонукає до морального, суспільно-політичного вибору.

Вище викладене окреслило мету пропонованої статті: обґрунтування доцільності використання ситуативних завдань як засобу соціалізації учнів на уроках української мови.

Питання про ситуативні завдання має солідну історію як у лінгвістиці, так і в методиці. Проблемою ситуативності мовлення займалося багато науковців, серед них: А.Алхазішвілі, В.Артемов, Д.Берн, Д.Ізаренков, О.Леонтьєв, Є.Пассов, Є.Розенбаум, Г.Рубінштейн, Т.Сахарова, В.Скалкін та багато інших. Ефективність ситуативних вправ апробована роботою багатьох словесників: П.Білоусенко, О.Глазвої, Г.Іваницької, В.Капінос, В.Пестрецова, Г.Шелехової, В.Явір. Проте аналіз цих робіт засвідчує, що питання про використання ситуативних завдань з метою соціалізації учнів потребує подальшого дослідження.

Суть ситуативних завдань полягає в тому, що учням пропонується ознайомитися з реальною життєвою ситуацією, що спонукає до морального, суспільно-політичного вибору. Теми для таких завдань беруться з реального життя дитячого колективу, суспільного життя нашої країни та зарубіжних держав. Подана ситуація супроводжується проблемним запитанням-завданням: учням пропонується оцінити вчинки людей, передбачити розвиток подій, їх наслідки, виступити з порадою тощо. Таким чином, запропонований для ознайомлення текст виступає не як об'єкт для лінгвістичних спостережень, а як інформація для роздумів, яка містить декілька соціальних ролей, включає багато культурних норм, правил та стереотипів поведінки, тобто введення ситуативних завдань дозволяє моделювати різні види діяльності, знайомити учнів із шаблонами поведінки, привчати їх до виконання особистісно-соціальної ролі.

Ситуативні завдання передбачають моделювання мовних ситуацій, тобто створення умов, завдяки яким учнів активно залучають до процесу спілкування. Мовні ситуації, у яких опиняються школярі, спонукають їх до висловлювання, викликають потребу в спілкуванні, допомагають засвоїти соціальний досвід у процесі життєдіяльності, а також відтворювати соціальний досвід шляхом активної діяльності в соціальному середовищі. Як зазначає Є.Пассов, самі зовнішні обставини ситуації можуть у момент мовлення не бути наявними, проте вони є у свідомості комунікантів і включені в неї [3]. Це можуть бути якісь минулі події, відомі співрозмовникам, їхні переживання, життєвий досвід, спільні відомості, а також невідомі події та ситуації, які подають моделі поведінки, ставлять учнів перед вибором.

Таким чином, у процесі виконання ситуативних завдань учень виступає як об'єктом, так і суб'єктом діяльності.

Ситуативні вправи важливо проводити систематично й цілеспрямовано на кожному уроці української мови, починаючи з елементарних ситуацій, поступово ускладнюючи й урізнома-

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

нітнюючи їх у міру нагромадження в учнів досвіду, самостійності, наполегливості. Найважливішими для учнів є уявні мовленнєві ситуації, під час проведення яких важливо створити атмосферу спілкування за допомогою словесного опису ситуації: учням потрібно увявити себе в тій чи іншій ролі, усвідомити її й виконати мовленнєві дії відповідно до мовного завдання, визначеного роллю, стимулом і мотивом.

У 5 класі пропонуємо учням такі ситуації, що будуються на життєвому досвіді дітей, їхніх переживаннях.

1. *Уранці, ідучи на уроки, ви побачили, що діти 6-7 років знущаються над кошелями. Що ви маєте їм сказати? Під час відповіді дотримуйтесь інтонації спонукальних і окличних речень, логічних наголосів, культури спілкування.*

Після розгляду цієї ситуації пропонуємо учням оповідання В.Осеєва, яке познайомить учнів із шаблоном поведінки, спонукатиме їх до виконання особистісно-соціальної ролі.

Собака люто гавкав, припадаючи на передні лапи. Прямо перед ним, притиснувшись до паркана, сиділо маленьке скуйовджене кошеня. Неподалік стояли два хлопчики й чекали, що буде. У вікно виглянула жінка, спішно вибігла на ганок. Вона відігнала собаку й сердито крикнула хлопцям:

– *Як вам не соромно?*

– *А чому соромно? Ми ж нічого не робили!* – здивувалися хлопчики.

– *Оце й погано!* – гнівно відповіла жінка. (В.Осеєва.)

Завдання. За якого розвитку подій хлопці зрозуміли б те, чого вони поки що не розуміють?

2. *Ви з товаришем сьогодні чергові. Ваш класний керівник після останнього уроку звертається до вас і каже:*

– *Діти! Я бачу, ви втомилися, ідіть додому, хай клас залишиться неприбраним!*

Завдання. Як ви будете діяти в такій ситуації? Свою відповідь обґрунтуйте, уживаючи словосполучення з різними видами зв'язку.

Завдання такого типу допомагають створити умови, завдяки яким учнів активно залучають до процесу спілкування, спонукають до морального вибору.

Ситуативні завдання для учнів 6-7 класів ускладнюються, але будуються на тих зовнішніх обставинах, які є у свідомості учнів.

1. *У дитячих колективах нерідко сварки починаються з того, що товариші починають через якусь дрібницю обзивати один одного. Щоб запобігти чварам, психологи радять стримувати себе. А коли без критики не можна обійтися, то її треба спрямовувати на вчинки, а не на особистість.*

Завдання. Проаналізуйте витоки останньої суперечки у вашому класі, яка почалася з того, що критика була спрямована не на вчинки, а на особистість. Як би розгорталася подія, коли б конфліктуючі сторони скористалися порадою психологів?

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

2. Двоє семикласників голосно сперечалися. Кожен був переконаний у своїй правоті, але якщо один аргументовано доводив, то другий стояв на своєму із-за принципу. Він був трохи вищий, ширший у плечах – узагалі більш показний.

Суперечка кінчилася тим, що Микола (так звали дужчого) не витримав і боляче вдарив свого «супротивника».

Микола вважав себе сильним.

Завдання. Чи поділяєте ви Миколіне уявлення про чоловічу силу. Які люди, на вашу думку, належать до сильних?

На пустирі підлітки гралися в «ножика». Хто програє, повинен їсти землю. Четвертокласник, який опинився в такій ситуації, відмовився виконувати умови гри. Тоді старші хлопці зв'язали його, набили рот землею й залишили самого. (К.Мокич).

Завдання. Як ви оцінюєте поведінку хлопчика, що не виконав умови гри? Як ви оцінюєте вчинок інших гравців, які допомогли виконання умови гри?

3. Мати учня сьомого класу ділиться радістю з подругою:

– Віктор усі літні канікули працював на будівництві. Заробив гроші, купив собі футболку, светр модний, черевики. Гарно одягнувся мій хлопчик, ще й купив магнітофон з касетами.

Завдання. Чи правильно розпорядився Віктор грошима?

У процесі використання ситуативних вправ такого типу вирішуються проблеми міжособистісного характеру: учні вчаться відстоювати власну позицію, висловлювати свою думку, навіть, якщо вона відрізняється від загальноприйнятої, об'єктивно оцінювати судження однокласників, у процесі обговорення змінювати точку зору, іти на компроміс. А це – важливі складові успішної соціалізації особистості в майбутньому.

Ситуативні вправи для учнів 8-9 класів можуть містити невідомі події та ситуації, які подають моделі поведінки, ставлять учнів перед вибором.

1. Уявіть, що вам треба виступити з характеристикою однокласника, якого хочуть вибрати старостою класу або членом учнівського активу. Які риси характеру, на ваш погляд, повинна мати людина, якій доручають важливу справу? Чи є вони в того, кого ви пропонуєте? Обґрунтуйте свою точку зору. Побудуйте висловлювання, увівши до нього розгорнуту характеристику однокласника. Подумайте, текст якого стилю та типу мовлення ви будете створювати.

Ця ситуативна вправа готує дитину до життя й до громадянської активності, а також формує в учня вміння донести до суспільства власні думки, ідеї, свій духовний і життєвий досвід, а також уміння їх відстояти.

Ситуативні завдання для учнів 10-11 класів повинні містити такі ситуації, застосування яких передбачає осмислення ними реальної життєвої ситуації. Для цього вчителю слід користуватися ситуативними вправами, які містять у собі опис кон-

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

кретної життєвої ситуації, що насправді існувала в реальному житті, та проілюстровано її розмитість і складність. Під час виконання даної вправи в учнів виникає потреба поставити себе на місце конкретної людини, тобто виконати певну соціальну роль, та прийняти своє, особисте рішення, з огляду на обставини.

1. Уявіть, що ви – директор школи. Щоб ви змінили для більш значного розвитку фізкультури учнів.

2. Уявіть собі, що ви знаходитесь в офісі детективного агентства «Сокіл». Я – начальник цього детективного агентства і набираю в штат працівників-детективів. Маю важливе завдання, оскільки отримала серію малюнків, за якими потрібно скласти невеликий звіт-розповідь. Мені потрібні перш за все спостережливі, розумні та точні у висловлюваннях працівники.

Чи є серед вас ті, які хочуть спробувати себе в ролі детективів? Тоді негайно розпочинаємо свою роботу.

3. Ви журналіст, і вам необхідно взяти інтерв'ю у групи «Плач Єремії», але Тарас Чубай відмовляється виконати ваше прохання, умовте його. Наприклад, ви можете пояснити йому, що ви приїхали з-за кордону, щоб написати статтю про цей концерт.

Таким чином, використання ситуативних вправ на уроках української мови є дуже ефективним засобом соціалізації учнів, тому що школярі вчаться формулювати й висловлювати думки відповідно до мовленнєвої ситуації, аналізувати і зіставляти життєві події, аргументувати, доводити й доносити до суспільства власні думки, ідеї, свій духовний і життєвий досвід. Під час виконання ситуативних завдань учні виступають в окремих соціальних ролях, виробляють ланцюжок рішень, підходять до результату, метою якого є знайти найбільш правильне вирішення певної соціальної ситуації, наближеної до реального життя. Усе це допомагає учням адаптуватися в оточуючому їх соціумі.

Література:

1. Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті // Шкільний світ. - 2001. - С. 3-6.
2. Теоретико-методологічні засади процесу соціалізації дітей та учнівської молоді в сучасному освітньому просторі : методичні рекомендації. – Херсон: 2013. – 48 с.
3. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – М.,1989.
4. Українська (рідна) мова. 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Автори Г.Т.Шелехова, В.І.Тихоша, А.М.Корольчук, В.І.Новосьолова, Я.І.Остаф / За редакцією Л.В.Скурятівського. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 176 с.